

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΩΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ 3. ΤΕΥΧΟΣ Α

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΜΑΡΤΙΟΣ 1923

Η ΣΧΕΣΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΚΑΣΤΟΤΕ ΚΟΙΝΩΝΙΑΝ

ΥΠΟ Α. ΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΥΛΟΥ (Ζυρίχη)

Δύο προβλήματα σπουδαία παρημέλησε και παραμελεῖ ἡ ἐπιστήμη ἀκόμη καὶ σήμερον κατὰ τὴν ἐποχὴν πραγματικῆς ἐπιστημονικῆς ἐξιχνεύσεως. Πρόκειται περὶ τοῦ προβλήματος τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν ἐκαστοτε κοινωνίαν καὶ ἐν συνδυασμῶ περὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἐπιδράσεως τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ὡς ἐνεργείας πραγματικῆς πρὸς διαρρύθμισιν ἢ ἀνακαίνισιν τῆς κοινωνίας. Ἦδη πρὸ πολλοῦ προσελάθησα νὰ καταστήσω προσεκτικὸν τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου¹⁾, μάλιστα δὲ καὶ ἐπέξεργάσθην τὴν φιλοσοφίαν ἱστορικῶς ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐκαστοτε κοινωνίας, ὑπὸ τὸν τίτλον *Wirtschaft und Philosophie I. καὶ II.*, ἐπέτυχα δὲ καὶ μίαν τρίτην τελείως διεσκευασμένην ἔκδοσιν τοῦ I. μέρους, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐν σχέσει μὲ τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν «*Die Philosophie und die sozialen Zustände (materielle und ideelle Entwicklung) des Griechentums*» 1915. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐκώφευσαν οὕτως εἶπαι οἱ ἐπιστήμοι, τῶν μὲν φιλοσοφούντων ἀδιαφορούντων, τῶν δὲ κλασικῶν φιλολόγων ἢ θεωρούντων ἀμάτημα κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὴν παραδοχὴν σχέσεως μεταξὺ αὐτῆς καὶ κοινωνικῶν καὶ βιοτικῶν καταστάσεων (μὲ εἶπον ὅτι *ich ziehe die Philosophie in den Kot*) ἢ μὴ ἐννοούντων ὀλοτελῶς τὴν γενικὴν ἰδέαν, τῶν δὲ ὁπαδῶν τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καταγινομένων μᾶλλον

1) Περὶ τὸ βιβλίον μου: *Einführung in eine wissenschaftliche Philosophie, der Wert des bisherigen und der Zustand der Philosophie der Gegenwart* 1905.

μέ ειδικά οικονομικά προβλήματα¹⁾. Ἄλλως τε συμπαγιοῦται δυνατικῶς καὶ ἡ ἐπιστήμη ἀκριβῶς καθὼς καὶ ἅλα τὰ κοινωνικά φαινόμενα ἀποκαθίσταται εἰς καθεστῶς συντηρητικὸν καὶ ἀνθίσταται κατ' ἀνάγκην κατὰ πάσης νέας ἀπόψεως. Ὁ θέλων νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἐπὶ τῇ βίσει σπουδαίου παραδείγματος, ἄς λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν τῆς κοινωνιολογίας ἐν Γερμανίᾳ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας καθὼς καὶ εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν. Ἡ γερμανικὴ ἐπιστήμη ἔχουσα οὕτως εἰπεῖν μίαν πατροπαράδοτον ἐπιστήμην σχετιζομένην μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς κοινωνιολογίας, ἦτοι τὴν λεγομένην φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας καὶ τὴν λεγομένην φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, καταπολεμῆι κυρίως ἀκόμη καὶ σήμερον τὴν κοινωνιολογίαν, ἵνα νὰ ἐξετάσῃ ἄνευ προλήψεων ἀναλυτικῶς τὸ περιεχόμενον ἐκείνων τῶν δῆθεν ἐπιστημῶν, νὰ καθορίσῃ ἀντικειμενικῶς ὀρθῶς τὰ ὅρια τῶν ὡς ἐπιστημῶν (κυρίως ὡς ἀτόπων διὰ τὸ μέλλον τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ δικαίου καὶ ὡς ἰδεῶν τῆς ἱστορίας) καὶ νὰ παραδεχθῆ συνελθῶς τὴν κοινωνιολογίαν ὡς τὴν ἀληθῆ καὶ μόνην ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς (ὑφισταμένης) κοινωνίας. Ἀπεναντίας τὰ λοιπὰ παραβολικῶς ἀναφερθέντα ἔθνη μὴ ἔχοντα ἐκείνας τὰς παραδόσεις τῆς Γερμανίας καὶ λοιπὸν μὴ κωλύμενα κατὰ τὴν ὀρθὴν σκεψιν, ἐνόησαν ἀμέσως τὴν σημασίαν τῆς κοινωνιολογίας.

Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα τῆς σχέσεως τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν ἐκάστοτε κοινωνίαν εἶναι σπουδαῖον ὄχι μόνον ἐπιστημονικῶς θεωρητικῶς, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ πρακτικοῦ μέρους τοῦ

¹⁾ Ἡ στάσις τῶν οικονομολόγων χαρακτηρίζεται ἵνα ἀναφέρω μίαν πρὸ ὀλίγου ἐμφρασθεῖσαν ἰδέαν, διὰ τῶν ἐπομένων λέξεων τοῦ W. Gelesnoff, Die ökonomische Gedankenwelt des Aristoteles (ἐν τῷ Archiv f. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 50. τόμῳ 1 τεύχ. σελ. 2. γ. ε): «es wäre unfruchtbar, in den ökonomischen Ideen Platons und Aristoteles eine unmittelbare Abspiegelung des hellenischen Wirtschaftswesens ihrer Zeit zu suchen». Ἀλλὰ χωρὶς νὰ θελήσω ν' ἀμφιβάλλω ὅτι τοιαύτη ἐπιχείρησις εἶναι «unfruchtbar», μὲλα ταῦτα τονίζω ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι τοῦλάχιστον καὶ ἀπλῆ ἱκανοποίησις τῆς ἀντιλογικῆς τάσεως τοῦ πνεύματος. Ἄλλως τε δὲν θὰ εἶχον σημασίαν τόσα προβλήματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ «unfruchtbar», π. γ. καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς ἀπόδειξιν τῆς σχέσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρὸς γνῶμας καὶ διδασκαλίαις λαῶν ἀνατολικωτέρων, αἰαιτικῶν ἢ αἰγυπτιακῶν κτλ. Ὅστε δὲν πρόκειται μόνον περὶ τούτου ἐὰν μία γνῶμη, ἀδιάφορον πῶς γεννηθεῖσα, εἴνε ὀρθή ἢ ὄχι, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γνῶμης καὶ μάλιστα κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἀλλὰ κυρίως ἡ γνῶμη (σπουδαίου) ἀτόμου περὶ σύμπαντος τοῦ βίου καὶ κοινωνίας καὶ εἶναι σπουδαῖον νὰ γίνῃ γνωστὸν, τίνας εἶναι οἱ παράγοντες τῶν δοξασιῶν αὐτῶν. Πρβλ. ὅμως καὶ τὸν κατωτέρω ἀναφερόμενον ἀκριβῆ καθορισμὸν τῶν παραότων τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος.

συναπακολουθοῦντος προβλήματος, δηλαδὴ τῆς ἐπιδράσεως τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς πολιτείας.

Κυρίως εἶναι ἡ σειρὰ τῶν δύο αὐτῶν προβλημάτων ἀδιάφορος εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ ἀμέσως τὸ ζήτημα, ἐὰν ἡ φιλοσοφία ἐπιδρῶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας καὶ λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς. Ἐγὼ ὅμως ἐπιθυμῶ νὰ θέσω τὸ ζήτημα ἐν τῇ ὁλομείᾳ του καὶ μάλιστα κατὰ λογικὴν σειρὰν ἐξετάζων τὴν φιλοσοφίαν ὡς λαμβάνουσαν καὶ δίδουσαν, δηλ. ἐξετάζων ἐὰν αὐτὴ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ ἐὰν ἀντεπενεργῆ κατὰ τῆς κοινωνίας ἢ μένει οὕτως εἰπεῖν οὐδέτερος παρατηρητῆς κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας. Σκοπεῖω δέ, ἐννοεῖται, νὰ διαχωράξω μόνον τὸ πρόβλημα διὰ γενικῶν γραμμῶν καὶ νὰ ὑποδείξω τὴν ἰδέαν μου οὐσιωδῶς.

I.

Κοινωνικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας.

Ὁ Hegel ἐξέφρασε τὴν ἰδέαν ὅτι ἐκάστη ἐποχὴ ἔχει κατ' ἀνάγκην καὶ τὴν θρησκείαν τῆς καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς κτλ. Τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἐξέφρασεν ὁ Hegel συλλογιστικῶς κατασκευαστικῶς (konstruktiv) ἀπὸ τὰς γενεῖας ἀρχαίς τῆς φιλοσοφίας του. Δὲν εἶναι δὲ κατὰ πάντα ἀληθές ἀλλὰ καὶ ἂν ἦτο ὀρθή, θὰ ἦτο μὲλα ταῦτα ὡς κατασκευαστῆ ἄνευ σημασίας, ἄλλως τε εἶναι καὶ τόσον γενικὴ, ὥστε σχεδὸν μένει ἄγνωστον, τί τῆς φιλοσοφίας π. γ. ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ἐποχὴν.

Ἀπλ. δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὡς ὀρθὴν γνωστὴ ἡ σχέση τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν κοινωνίαν, διότι δῆθεν καὶ ὁ φιλόσοφος ὡς ἄνθρωπος ζῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ δὲν μένει ἀνεπηρεαστος ἀπὸ τὰ γεγονότα. Πρόκειται περὶ ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τῆς σχέσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ πάλιν δὲν πρέπει νὰ προϋποτίθεται τὸ ζητούμενον, ἦτοι ἐνταῦθα ἡ ζητούμενη σχέση τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν κοινωνίαν. Θέτω λοιπὸν τὸ πρόβλημα ἀρχικῶς νὰ καθορισθῇ, πῶς γεννᾶται, πῶς καθορίζεται σύστημα φιλοσοφικόν, τίνας οἱ παράγοντες αὐτοῦ.

Ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἐννοήσῃ τὸν τρόπον τοῦ καθορισμοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος δὲν εἶναι ὅπως πάλιν δυνατὸν νὰ ἐπιέλῃ τοῦ σκοποῦ του διὰ ἀναλυτικῆς τῆς ψυχῆς τοῦ φιλοσόφου. Ἡ ἀναλυτικὴ τῆς ψυχῆς τοῦ φιλοσόφου εἰς τὴν σημασίαν τῆς ψυχολογικῆς μεθόδου ἐφηρημώσθη νεωστὶ¹⁾, ἀλλὰ πρόκειται μόνον δῆθεν περὶ ἀντιλήψεως τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ φιλοσόφου. Ἐγὼ δὲ χωρὶς ν' ἀμφιβάλλω

¹⁾ Πρβλ. Pfarrer Dr Pfister, Psychologie des philosophischen Denkens 1923.

ὅτι τοιαύτη επισκόπησις εἶναι δυνατή, ἀλλὰ καὶ μὴ παραδεχόμενος ὅτι μόνον διὰ τοῦ ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆσεως αὐτῆς καθοριζομένου τρόπου τῆς σκέψεως τοῦ φιλοσόφου κοινοῦ καὶ εἰς διαφόρου εἶδους ψυχοπαθεῖς γίνονται καταληπτὸν τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα (ὅπως οὔτε τὸ ποιητικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν), δὲν ἐννοῶ διὰ τῆς ἐκφράσεώς μου, «ἀναλυτικὴ τῆς ψυχῆς τοῦ φιλοσόφου» τὴν ψυχαναλυτικὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ τὴν ἀναλυτικὴν ἐπισκόπησιν τῶν πηγῶν τῆς ψυχῆς τοῦ φιλοσόφου. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς ἀδύνατον· ὄχι μόνον δὲν εἶναι ὁ φιλόσοφος γνωστὸς εἰς τὸν παρατηρητὴν ἄλλως ἢ διὰ τῶν ἔργων του, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται καὶ περὶ φιλικῶς δυνδευμένων προσώπων, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ φιλόσοφος δύναται ν' ἀρύεται ἐνδομύχως ἐκ δεδομένων, ἀγνοῶν τὴν προέλευσιν αὐτῶν· δὲν εἶναι π.χ. ἀπίθανον ὅτι ὁ Πλάτων καθορίζων τὸν βίον τῶν φιλοσόφων καὶ φυλάκων ἐν τῇ πολιτείᾳ του κατὰ τρόπον κοινοβιοτικὸν νὰ μὴ εἶχεν ἀκριβῶς τὴν συνείδησιν ὅτι ἐχρησιμοποιοῦε τοιοῦτοτρόπως κατὰ τινα ὠρισμένον τρόπον τὴν κοινοβιοτικὴν τάσιν καὶ κίνησιν τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ παρατήρησις αὕτη ὑποδεικνύει ὅμως καὶ τὴν ὀρθὴν καὶ τὴν μόνην δυνατὴν μέθοδον πρὸς καθορισμὸν τοῦ ζητήματος. Ὀνομαζῶ αὐτὴν χάριν συντομίας ἀναλυτικὴν συγκριτικὴν. Δηλ. πρόκειται περὶ ἀναλύσεως μιᾶς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐποχῆς καὶ κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμφανίζεται ἡ ἐν λόγῳ φιλοσοφία, καὶ συγκρίσεως τῶν δύο σειρῶν τῆς πραγματικότητος, τῶν ἰδεῶν ἐνθεν καὶ τῶν γεγονότων ἢ τάσεων ἐκεῖθεν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ δοκιμάζων τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκρίσεως διὰ συγκρίσεως διαφόρων ἐθνῶν πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἐθνικὴν διαφορὰν καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὰ γεγονότα.

Ἡ τοιαύτη ἀναλυτικὴ συγκριτικὴ ἐξέτασις τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων δεικνύει λοιπὸν πρῶτον ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔχει καὶ τι μόνον διανοητικὸν, π.χ. τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως· ἡ θεωρία τῆς γνώσεως δὲν εἶναι μὲν πάντοτε ἀντικειμενικὴ ἔρευνα, ἀλλὰ προϊὼν ἐπίτηδες πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν λοιπῶν μεταφυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἐκδοχῶν· ὅμως μᾶλλον ταῦτα πρόκειται ἐν αὐτῇ περὶ προβλημάτων κατ' ἀρχὴν ἀσχέτων μετὰ τὴν κοινωνίαν, τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν. Ἀπεναντίας αἱ μεταφυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐκδοχαὶ τοῦ συστήματος συνέχονται πάντοτε, ἢ τοῦλάχιστον πάντοτε μετὰ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν ἢ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, δηλ. ἢ ὡς ὕλικὸν ἀμέσως χρησιμοποιούμενον ἢ ὡς ἐνέργεια ἐπὶ τοῦ φιλοσόφου ἀντενεργούντος διὰ τῶν ἰδεῶν του.

Ἐπὶ τὴν ἄμεσον σχέσιν τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος ἐννοῶ λοιπὸν τὸ ἀναλυτικῶς δεδομένον ὅτι τὸ σύστημα περιέχει ὡς ἰδέας καὶ γνώμας αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς καὶ κοινωνίας λαμβάνοντα φιλοσοφικὴν σημασίαν, ἀδιάφορον δὲ πρὸς στιγμὴν, πῶς τὰ γεγονότα ταῦτα καρῆχθησαν. Ὁ κοινοβιοτισμὸς τῶν φιλοσόφων καὶ φυλάκων παρὰ

Πλάτωνι δὲν εἶναι τὸ μόνον παράδειγμα. Αἱ ἰδέαι τῶν σοφιστῶν περὶ ἀρετῆς καὶ δικαίου, πολλαὶ πολιτικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀριστοτέλους κτλ. καὶ πλείστα ὅσα παραδείγματα ἐκ τῆς φιλοσοφίας τῶν γερμανορωμαϊκῶν λαῶν δεικνύουν τὴν ἄμεσον αὐτὴν σχέσιν μεταξὺ φιλοσοφίας ὡς λαμβανούσης καὶ τῆς κοινωνίας.

Ὅχι τὸσον ὀφθαλμοφανῆς εἶναι ἡ ἄμεσος σχέση τῆς φιλοσοφίας μετὰ τὴν ἐκάστοτε κοινωνικὴν κατάστασιν. Καὶ ὅμως εἶναι ἡ σχέση αὕτη ἡ σπουδαιότερα, διότι πρόκειται περὶ τοῦ πυρῆνος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἄμεσος σχέση ἐκδηλοῦται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς θεωρίας, π.χ. τὰς ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς τῆς φιλοσοφίας. Ἀὐτὰ ἢ ἐγχεῖν οὐκ ἔκατακρίνον τὴν κατάστασιν. Ἐπὶ τὴν ἐκφρασὶν «ἄμεσος σχέση τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος μετὰ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν» ἐννοῶ λοιπὸν τὴν ἐπίδρασιν τῶν κοινωνικῶν καὶ βιοτικῶν δεδομένων ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ καθεστῶτος τοῦ φιλοσόφου. Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται τὰ γεγονότα κατὰ τρόπον ἰδιάζοντα, δηλ. ἕκαστος ἄνθρωπος διαπλάττει τὰς ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἔξωθεν συμφώνως πρὸς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, οὕτως εἰπεῖν τὴν ψυχικὴν κατασκευὴν του. Ὅχι μόνον αἱ δύο γνωσταὶ μορφαὶ ψυχικῆς διαθέσεως, ἡ λεγομένη αἰσιοδοξία καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία, εἶναι ἔμφυτοι καὶ ἀμετάβλητοι δι' ὅλον τὸν βίον τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι ψυχικαὶ διαθέσεις ἰδιοφυεῖς, ἀπὸ τὰς ὁποίας αἱ σπουδαιότεραι εἶναι αἱ γενικαὶ διαθέσεις αἱ λεγόμεναι τάσις ἰδανικὴ (Idealismus) καὶ τάσις ὕλιστικὴ (Materialismus). Ἐννοεῖται ὅτι αἱ δύο ἐκφράσεις αὗται δὲν πρέπει νὰ λαμβάνονται εἰς τὴν συνήθη κοινὴν, δυστυχῶς ἐσφαλμένως πάντοτε ἐφαρμοζομένην, ἐν ἐκάστῳ στόματι σημασίαν. Τοῦλάχιστον ἔπρεπε νὰ διακρίνεται πάντοτε ὁ μεταφυσικὸς ὕλισμὸς ἀπὸ τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν ὕλισμόν. Δηλ. καὶ ἀνευ μεταφυσικῆς ἰδεολογίας π.χ. παραδοχῆς Θεοῦ καὶ ψυχῆς καὶ τῶν τοιούτων ὑπάρχει ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ ἰδανικὴ τάσις, ἀπεναντίας δὲ ὕλισμὸς μᾶλλον ὅτι τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα παραδέχεται ἐκεῖνα τὰ κοινῶς λεγόμενα ἰδανικά. Ἡ ἰδανικὴ τάσις δὲν συνίσταται μόνον εἰς τὴν παροδοχὴν Θεοῦ κτλ. ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς εἰς τὴν παραδοχὴν π.χ. ἰδέας καθήκοντος, τελειοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς κοινωνίας κτλ. λέγων λοιπὸν ψυχικὴν διάθεσιν ἢ κατάστασιν ἰδανικὴν ἢ ὕλιστικὴν (μετὰ τῶν πρὸς ἰδανικὸν ἢ πρὸς ὕλισμόν) ἐννοῶ τὴν ψυχικὴν ἰδιοσυγκρασίαν, ἢ ὁποία ἱκανοποιεῖται μετὰ τὸν βίον (τὴν κοινωνίαν κτλ.) ὅπως ὑφίσταται, ἢ ἢ ὁποία τείνει πρὸς (ἀδιάφορον ἐὰν κατὰ φαντασίαν ἢ καὶ πράγματι) ἀνώτερα ἐν τῷ βίῳ (ἐν τῇ κοινωνίᾳ κτλ.). Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις δὲν προξενοῦν τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους (χωρὶς νὰ τεθῇ, ἐννοεῖται, ὑπὸ συζήτησιν ἢ ὑπαρξίς τῆς οἰκίας, τοῦ πλήθους). Ὡστε ἐὰν δύο φιλοσο-

φοι σύγχρονοι και συμπολίται δὲν ἀναπτύσσουν τὴν αὐτὴν φιλοσοφίαν τοῦτο δὲν σημαίνει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι δὲν συνέχονται μὲ τὴν κοινωνίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ζοῦν. Ἀπ' ἐναντίας ἀκριβῆς παρατήρησις δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ διαφόρου ἀντιλήψεως τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς (ἐννοεῖται, σήμερον καὶ παγκοσμίῳ) καταστάσεως. Ἐνα παράδειγμα ἀρκεῖ: ἡ κεντρικὴ ἰδέα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀνώτερον προορισμὸν, τὴν τελειοποίησίν του, διὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ὑψίσταται (ὑψίσταται) καὶ ἡ κοινωνία. Κατὰ Ἀριστιπποῦ μαίνεται ὁ μὴ θέλων ν' ἀπολαύῃ τὸν ὑψιστάμενον βίον. Αἱ δύο αὐταὶ ἀντιφατικαὶ ἀπόψεις τοῦ βίου δὲν εἶναι ὁμῶς τυχαῖαι, ἢ κατὰ τὸν πόλεμον τῶν θεωριῶν γεννηθεῖσαι γνώμαι. Ὁ γνωρίζων τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐννοεῖ ἀμέσως, ὅτι αἱ δύο ἐκείναι ἐκδοχαὶ (θεωρίαι) εἶναι κατάκρισις καὶ λοιπὸν τάσις πρὸς ἀνακαίνισιν τῆς κοινωνίας καὶ ἔγκρισις τῆς καταστάσεως συμφάνως πρὸς τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν παρήγαγεν εἰς δύο διαφόρους ψυχῶς (ψυχικῆς ἰδιοσυγκρασίας).

Σημειῶνω ὅτι προσεπάθησε μὲν ἡ ὕλιστικὴ λεγομένη ἀντίληψις τῆς ἱστορίας νὰ ἐξηγήσῃ τὴν ἄνω ἐκτεθειῶσαν διαφορὰν τῶν ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστιπποῦ διὰ οἰκονομικῶν λόγων, ἀλλὰ ἡ ἐξήγησις αὐτὴ μὴ ἐπιρραΐζουσα ἐνταῦθα τὸ θέμα μου (διότι ἀκριβῶς ἀναγνωρίζει τὴν σχέσιν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν μὲ τὰ γεγονότα τοῦ βίου) σφάλλει ὁμῶς, ὅπως ἀπέδειξε ἀλλαχοῦ. Ἀναίρειται δὲ ὅσον ἀφορᾷ ἀκριβῶς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστιπποῦ διὰ τῆς ταυτότητος τῆς προσωπικῆς οἰκονομικῆς καὶ γενικῆς κοινωνικῆς θέσεως τῶν. Εἶναι ἀπαραίτητος ἡ παραδοχὴ προσωπικοῦ ψυχικοῦ ἰδιώζοντος.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι λοιπὸν συντόμως ἐκφραζόμενον, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις ἐπιρραΐζουν τὸν φιλόσοφον, ἀναγκάζουν αὐτὸν νὰ λάβῃ σιᾶσιν τινὰ ἀπέναντι αὐτῶν ἢ ἐπιδοκιμάζων ἢ ἀποδοκιμάζων αὐτῶν. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διέλθω ἐνταῦθα τὴν ἱστορίαν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων διὰ νὰ καταδείξω τὸ συμπέρασμα τοῦτο εἰδικώτερον. Ἐπιθυμῶ μόνον νὰ ἐκφρασθῶ ἀκριβέστερον. Ἐκαστον φιλοσοφικὸν σύστημα καταρτίζεται ἐπὶ τῇ βάσει α) τῆς ψυχικῆς προσωπικῆς διαθέσεως τοῦ φιλοσοφοῦντος, β) τῆς ἐθνικῆς ἰδιοφυΐας τοῦ φιλοσοφοῦντος, γ) τῶν κοινωνικῶν δεδομένων καὶ δ) τῶν θετικῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων. Ἐκ τούτων τῶν παραγόντων τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος εἶναι οἱ δύο πρῶτοι τυπικοί, οὕτως εἰπεῖν σχήματα, οἱ δύο ἄλλοι συνεισφέρουν τὸ ὕλικόν, ἢ κοινωνικὴν κατάστασιν μᾶλλον ὡς ἐπήρεια. Ὁ φιλόσοφος τείνει πρὸς διαμόρφωσιν ἢ πρὸς ἐπιδοκιμασίαν τῶν κοινωνικῶν δεδομένων ἢ γενικώτερον τοῦ πραγματικοῦ βίου δι' εὐτυχούς τινος οὕτως εἰπεῖν ἐρμηνείας τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ ταῦτα πάντα ἀναλόγως τοῦ χαρακτήρος του δηλ. τῆς ψυχικῆς

του ἰδιοσυγκρασίας. Καλλίτερον ἀλλὰ ἴσως καὶ ἀγνωστότερον παράδειγμα παρὰ τὴν ἄλλωστε πασίγνωστον φιλοσοφίαν τοῦ Kant δὲν ὑπάρχει. Ὁ Κάντιος πολεμεῖ, προσπαθῶν δῆθεν νὰ καθορίσῃ ἀντικειμενικῶς τὰ ὅρια τῆς γνώσεως πόλεμον μέγαν καὶ ἀδυσώπητον κατὰ τοῦ βιοτικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ ὕλισμοῦ τῆς ἐποχῆς τοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Κάντιος ὁ ἴδιος ἐπὶ τέλους οὕτως εἰπεῖν ὁμολογεῖ τὰ ἐλατήριά του λέγων ὅτι περιώρισε τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως, ἵνα παραχωρήσῃ τόπον εἰς τὴν πίστιν.

Ἐπιθυμῶν νὰ καταστήσω τὸ ζήτημα καὶ τὴν λύσιν του, ὅπως τὴν καθώρισα, καλῶς ἀντιληπτὴν, ἀναλύω συντόμως ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα συστήματα τῆς φιλοσοφίας, τὸν τύπον τῆς μηχανικῆς ἐξηγήσεως τοῦ κόσμου, τὸ σύστημα τοῦ Δημόκριτου. Διὰ τὸ πρόβλημά μας εἶναι ἀδιάφορον ὅτι περιελθὼν τὸν τότε κόσμον ἤκουσε καὶ ἔμαθε καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία περὶ ἀτόμων εἶναι γέννημα τοῦ φυσικοῦ Λευκίππου. Προϋπόθεσις πρὸς κατάληψιν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Δημόκριτου εἶναι μόνον ἡ ἰδανικὴ βιοτικὴ τάσις τῆς ψυχῆς του καὶ τὸ ἐμπειρικόν του πνεῦμα. Αὐτὰ ὑπαγορεύουν εἰς αὐτὸν ν' ἀνταπεξέλθῃ κατὰ τοῦ τότε βιοτικοῦ ὕλισμοῦ (ἐν πρώτοις τῶν Ἀρδηνιῶν) καὶ τὴν κυρίως ἐμπειρικὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ἡ μηχανικὴ ἀποψις τοῦ κόσμου συντελεῖ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῆς γνώμης του ὅτι ἡ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου (καὶ δὴ ἀκριβῶς ὡς ψυχικὴ ἀνωτέρα κατάστασις) εἶναι ἔργον αὐτοῦ καὶ μόνον αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλως τε λέγει τοῦτο ὁ Ἐπίκουρος, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς παρεδέχθη μετὰ ταῦτα τὴν μηχανικὴν ἐξήγησιν τοῦ κόσμου, καὶ δὴ ρητῶς. Νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι ἡ ἀθεΐα τοῦ Δημόκριτου εἶναι συνέπεια τῆς θεωρίας του περὶ ἀτόμων ὡς παραγόντων τοῦ κόσμου ἢ εἶναι αἰτία τῆς θεωρίας αὐτῆς: ὁ γνωρίζων τὸ σύστημα τοῦ Giordano Bruno καὶ τοῦ Leibniz ξεύρει καλῶς ὅτι ὁ Δημόκριτος παραδεχόμενος ἄτομα ἦτο δυνατόν κάλλιστα νὰ παραδεχθῇ καὶ θεόν. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἠθικῆς ἀποτελείας τοῦ ἀνθρώπου. Ἰσως θ' ἀντίπει τις ἐνταῦθα πάλιν λέγων ὅτι ἐκ τῆς μηχανικότητος τοῦ κόσμου καὶ τοῦ προσκαίρου αὐτοῦ συνεπάγεται ἡ ματαιότης πάσης ἠθικῆς πράξεως καὶ ὅτι ἐπομένως τὸ συμπέρασμα θὰ εἶναι ἡ ἐπιδοκιμασία βίου ἀπολαυστικοῦ. Ἄλλ' ἀκριβῶς περὶ τούτου πρόκειται, ὅτι δὲν προηγείται ἡ μεταφυσικὴ καὶ ἔλπει ἡ ἠθικὴ, ἀλλ' ἀντιστρόφως καὶ ὅτι ἐκείνη ἡ ὕλιστικὴ βιοτικὴ συνέπεια ὑψίσταται μόνον διὰ τὸν ἔχοντα ὕλικήν, ὕλιστικὴν τάσιν ψυχῆς. Δὲν πρόκειται ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἕνεκα τῆς φύσεως αὐτῆς περὶ ἀντικειμενικῆς ἀληθείας, ἀλλὰ περὶ ἀντιλήψεως τοῦ φιλοσόφου. Ὁ φιλόσοφος ζῆζων ἐκ τῶν ἔνδον ἀπορρέουσιν καὶ ἀναλόγως ἢ εἶναι εὐχαριστημένος μὲ τὸν βίον καὶ τὰ κοινωνικὰ καθεστῶς ἢ κατακρίνει αὐτὸν, εὗρισκε δὲ καὶ κατὰ τὰς δύο περιπτώσεις λόγους μεταφυσικοὺς ἢ ἄλλους πρὸς ἐπι-

κώρωσιν οὕτως εἰπεῖν τῆς γνώμης του, δηλ. κυρίως τῆς ψυχικῆς τοῦ τάσεως.
Ἄλλὰ καὶ σήμερον, ἐντὸς τῆς ἀπολύτου ἐπιστημονικῆς τάσεως, δὲν ἤλλαξεν ὁ χαρακτήρ αὐτῶς τῆς φιλοσοφίας. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ὄχι μόνον ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν δύο γενικῶν φιλοσοφικῶν κινήσεων, τῆς μηχανικῆς καὶ τῆς λεγομένης βιταλιστικῆς ἀπόψεως τοῦ κόσμου—χωρὶς νὰ σημαίη ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη ἀναγκαίως ὑλισμὸν ἢ ἰδανικότητα βιοτικῆν—ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον ἡ ἰδιαίτουσα φιλοσοφικὴ κίνησις ἐν Γερμανίᾳ σήμερον μετὰ τὴν καταστροφὴν.

Εἶναι ἀληθές ὅτι σήμερον δὲν φιλοσοφοῦν μόνον φιλόσοφοι ἐκ γενετῆς, δηλ. ἄνθρωποι μὲ φιλοσοφικὴν ἰδιοφυίαν, ὅπως δὲν καλλιτεχνοῦν μόνον καλλιτέχνη ἐκ γενετῆς. Ἡ φιλοσοφία κατήντησε καθὼς καὶ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ καλλιτεχνία εἰς οὕτως εἰπεῖν τεχνικῶς διδασκόμενον καὶ διεξαγόμενον συστηματοποιηθὲν ἐπάγγελμα. Ἄλλα καὶ μῶλα ταῦτα, ἀρκεῖ μόνον νὰ γίνεταί διακρίσις μεταξὺ ἀρχιτεκτόνων καὶ ἀπλῶν ἐργατῶν, παραδέχομαι δὲ ὅτι καὶ οἱ ἐργάται μεταξὺ τῶν φιλοσόφων ἐπεξεργάζονται τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην φιλοσοφίαν ἀναλόγως τῆς ψυχικῆς των διαθέσεως, χωρὶς ν' ἀρνοῦμαι ὅτι ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀναλόγως τοῦ κέρδους ἐργαζόμενοι. Τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα ἔχει λοιπὸν ὡς βᾶσιν του σχεδὸν ἀναπόφευκτον τὴν προσωπικότητα τοῦ φιλοσόφου ἐπιδοκιμάζοντος ἢ ἀποδοκιμάζοντος τὸν βιούμενον βίον καὶ τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς διὰ τῆς κατανάγκης τῆς ψυχικῆς του διαθέσεως. Ἡ τάσις ἢ ἐπιστημονικὴ καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ ἐὰν ἐπιτευχθῇ ποτε πραγματικῶς—θὰ ἐπιτευχθῇ δὲ μόνον ὅταν λυθοῦν ὅλα τὰ θετικὰ πρόβλήματα—δὲν θὰ σημαίνει οὔτε διαγραφὴν τῆς προσωπικότητος τοῦ φιλοσόφου—ὄπερ ἀδύνατον, διότι ὁ φιλόσοφος προσδιορίζει τὴν ἀξίαν τῶν γεγονότων καὶ ὄχι τὰ γεγονότα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ—οὔτε ὅμως διαγραφὴν τῆς κοινωνικῆς καὶ βιοτικῆς ἐπιδράσεως ἐπ' αὐτοῦ—ὄπερ οὕτως ἢ ἄλλως ἀδύνατον.

II.

Φιλοσοφία καὶ πολιτικὴ ἐνέργεια.

Ἐγὼ νομίζω ὅτι καίτοι συντόμως ὅμως ἔγινε καταφανὲς τὸ ζήτημα τῆς ἐπηρείας τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας ἐπὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος. Θέτω λοιπὸν καὶ τὴν συμπληρωτικὴν ἐρώτησιν, ἂν ἢ φιλοσοφία δεχομένη τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἀντεπενεργεῖ κατὰ τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας ἢ μένει οὕτως εἰπεῖν εἰς ὕψος ἀδιαφοροῦσα περὶ τῆς τύχης αὐτῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐρώτησις αἰτῆ ἰσχύει ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλοσοφίαν, ἢ ὅποια ἀποδοκιμάζει τὸ καθεστῶς, ζητεῖται δὲ ἢ ἐξαιρέτως ἐὰν ἢ τοιαύτη φιλοσοφία ἐπηρεάζει τὸν βίον κατὰ τὴν

ἐξέλιξιν αὐτοῦ διαμορφώουσα αὐτὸν καὶ ἐὰν ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ πολιτευομένου καὶ τῆς πολιτικῆς.

Ἐνταῦθα θὰ ἦτο ἴσω ἀνάγκη κατ' ἀρχὴς νὰ καθορισθῇ, τί εἶναι ἡ πολιτικὴ καὶ πῶς διεξάγεται. Τὸ δὲ πρόβλημα τοῦτο δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τόσον εὐκόλον. Ἡ πολιτικὴ διατρέχει ἀκριβῶς σήμερον (ἢ ἴδη πρὸ τοῦ πολέμου) ὡς ἐλκυστικὴ κρίσιμον καιρίσασιν. Οἱ μὲν ἀρνοῦνται τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, οἱ δὲ παραδεχόμενοι τὴν δυνατὴν ἐπιστημονικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς διαφωνοῦν ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐπεξεργασίας. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ. Τὸ ὀρθὸν εἶναι ὅτι καλῶς ἐννοουμένη πολιτικὴ εἶναι δυνατὴ ὡς ἐπιστήμη. Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀρνούμενος τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὁ πολιτευόμενος καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι ἔρμαιον τῶν περιστάσεων κινεῖται ὑπὸ ἀίσθημάτων καὶ ἰδεῶν τινῶν. Ἐγὼ δὲ παραδεχόμενος κοινωνιολογικὸν χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς καὶ ὡς ἐνεργείας καὶ ὡς ἐπιστήμης δὲν διστάζω νὰ παραδεχθῶ ἐπίσης ὅτι πηγὴ ἐκείνων τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν εἶναι καὶ τὸ συμφέρον κοινωνικῆς τινὸς τάξεως ἢ καὶ τὸ (ἀδιάφορον ἐὰν πραγματικῶς ἢ μόνον δῆθεν κοινὸν λεγόμενον συμφέρον, ἀλλὰ ἀκριβῶς καὶ φιλοσοφικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἰδέαι.

Κατὰ δύο τρόπους ἀντεπενεργεῖ ἡ φιλοσοφία ἐπὶ τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ πολιτευομένου ἢ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Ὑπὸ τὴν ἀμεσον δρᾶσιν ἐννοῶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ πολιτευόμενος ὀρμάται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ φιλοσοφικῆν ἰδέαν ἢ ἀντίληψιν, ὑπὸ δὲ τὴν ἐμμέσον δρᾶσιν αὐτῆς ἐννοῶ τὸν καταναγκασμὸν τοῦ πολιτευομένου διὰ τῆς κοινῆς γνώμης γέννημα φιλοσοφικῆς ἐπηρείας.

Ἐξηγοῦμαι σαφέστερον

Ἡ ἀμεσον δρᾶσις τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ πολιτευομένου καὶ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς (συνίσταται ἢ) καταφαίνεται καθαρῶς εἰς τὸν καταρτισμὸν κοινωνικῶν κομμάτων ἐπιδικόντων τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς φιλοσοφικῆς κοινωνικῆς ἢ γενικῶς βιοτικῆς ἀντιλήψεως. Ἐπεξεργασθῆν ἄλλοτε ἐνταῦθα τὸ ζήτημα τῶν κοινωνικῶν κομμάτων¹⁾ καὶ κατέδειξε ὅτι κοινωνικὰ κόμματα καὶ κοινωνικὰ στρώματα ἢ τάξεις δὲν συμπίπτουν, ὅτι τὰ κόμματα καταρτίζονται καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει ἰδεολογίας, ἰδεῶν τινῶν (ἀδιάφορον ἐὰν πραγματικῶς ἢ μόνον ὡς τοιοῦτου θεωρουμένου) καὶ ὄχι μόνον ἐπὶ τῇ βᾶσει ὑφισταμένων ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων²⁾. Καὶ

1) Πρὸς τὸ Ἀρχεῖον τούτου 1. ἔτος, τεῦχος Α'.

2) Ἐναγινώσκω ἐν τῷ περιοδικῷ «Τὸ Μέλλον» ἀριθ. 41-43 (1922) σελ. 188: «... Τυχάνει ἐπομένως πεπλανημένη ἡ γνώμη τοῦ κ. Ἐλευθεροπούλου (Ἀρχ. Οἶκον. καὶ Κοινῶν. Ἐπιστ. Τεῦχος Α'), καθ' ἣν τὰ κόμματα ἀρχῶν πρέπει ἀναποφεύκτως νὰ στηρίζονται εἰς πάλιν τάξεων...». Ὁμολογῶ ὅτι οὕτως ἐννοῶ τὴν σημασίαν τῆς ἐκφράσεως αὐτῆς, οὔτε ξεύρω ποῦ τοῦ Ἀρχείου ἐξέφρασα τοιαύτην γνώμην ὡς φαίνεται ἀποπῶν «πεπλανημένην» καὶ εἰς ἐμὲ ἀκατα-

λοιπὸν ὄχι μόνον εἶναι πᾶν ἰδεῶδες γέννημα φιλοσοφικῆς ἀποψέως τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας¹⁾, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον εἶναι ὅλα αἱ ἰδέαι αἱ ἰδ. ρ. χ. ι. κ. α. ἢ αἱ δίδουσαι κατεῦθυσιν εἰς τὰ προγράμματα κοινωνικῶν κομματιῶν, τὰ ὁποῖα ἐπιδιώκουν τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας, ἢ τῆς κοινωνίας γενικῶς καὶ τοῦ βίου, γεννήματα φιλοσοφικῆς ἰδανικῆς εἰσεύσεως. Ἦδη αὐτὸς ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι φιλοσοφικὴ ἰδέα καὶ φιλοσοφικὴ εἰσεύσις ὡρισμένως διατεθημένου φιλοσόφου. Ὅτι δὴθεν ὁ σοσιαλισμὸς ὑφίσταται ἐν ἀρχῇ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὅτι ἐπιδιώκεται μόνον ἢ ἀνανέωσίς του, εἶναι μόνον προβολὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ πόθου

νόητον. Ἐπιθέτω ὅτι ὁ κ. Ρ. ε. δ. ι. α. δ. η. ς. γράφων τὰς λέξεις ἐκείνας ἐναντίον μου δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν πραγματείαν μου, τὴν ὅποیان παραπέμπει οὔτε ἄλλο τι σύγγραμμά μου. Ἐν τῇ τῇ πραγματείᾳ μου ἐν τῷ Ἀρχαίῳ τούτῳ περὶ κοινωνικῶν κομματιῶν κτλ. λέγω ρητῶς: «Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτικῶν κομματιῶν δὲν ἀναποκρίνεται λοιπὸν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἐπίσης δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναποκρίνεται τὸ πρόγραμμά των... εἰς πόθους θετικῶς, ὑφισταμένους τῶν διαφόρων τάξεων». (πρβλ. καὶ τὴν κοινωνιολογίαν μου: Soziologie, Untersuchung des menschlichen sozialen Lebens. Dritte gänzlich umgearbeitete und erweiterte Anflage 1923 σελ. 108: die Partei ist eben und kann sein nicht nur die politische Repräsentation einer Klasse d. h. einer ökonomischen Einheit, einer Einheit materiellen Interesses, sondern auch Gruppierung, eine Einheit zur Durchführung einer ideellen Auffassung) Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ κ. Ρ. ε. δ. ι. α. δ. η. ς. ὁμιλεῖ εἰδικώτερον ὅτι δὴθεν κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ κόμματα ἀρχῶν «πρέπει ἀναποφεύκτως νὰ στηρίζονται εἰς τὴν πάλην τῶν τάξεων». Ἀλλ' ἀκριβῶς ἢ ἐκφρασιῶς αὐτῆ δὲν ἔχει τοῦλάχιστον δι' ἐμὲ ἀπολύτως καμμίαν σημασίαν καὶ ὑποθετῶ λοιπὸν ὅτι ὁ κ. Ρ. ε. δ. ι. α. δ. η. ς. συγγχει τὴν πάλην τῶν κομματιῶν (ἢ ὅποια κατὰ τὴν ἰδέαν μου εἶναι ἀπαραίτητος καὶ ἀναπόφευκτος, διότι ἄλλως τε θὰ ἐματαιούτο ἡ ἐννοία τοῦ κόμματος) καὶ τὴν πάλην τῶν τάξεων. Διὰ τὴν σύγχυσιν δι' αὐτὴνδὲν εἶμαι ἐγὼ ὑπεύθυνος, οὐδαμῶς τῆς ἐν λόγῳ πραγματείας μου δίδεται ἀφορμὴ.

Τὴν σημείωσιν αὐτὴν προσθέτω ἐνταῦθα μόνον διὰ νὰ συντελέσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως ἐν Ἑλλάδι. Εἰς κριτικὴν τῶν λοιπῶν ἰδεῶν τοῦ κ. Ρ. ε. δ. ι. α. δ. η. ς. δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἰσέλθω. Μόνον τοῦτο προσθέτω: λυποῦμαι πολὺ ὅτι ὁ κ. Ρ. ε. δ. ι. α. δ. η. ς. προσπαθεῖ ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ἑλληνικῆς πολιτικῆς καταστάσεως νὰ καταδείξῃ τὸ δικαιολογημένον τῶν προσωπικῶν κομματιῶν.—ἰδέας, ἢ ὅποια αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἐσφαλμένη.

1) Ἐπειδὴ ἀνέφερα ἀνωτέρω τὴν στάσιν τῆς ἐπιστήμης κατὰ τῆς ἐπεξεργασίας μου τῆς φιλοσοφίας ἐν σχέσει πρὸς τὸ κοινωνικὸν καθεστὸς καὶ δὴ καὶ μίαν νεωιάτην ἐκδήλωσιν τῆς στάσεως αὐτῆς (πρβλ. ἄνω σελ. 1—2) σημειῶν ἐνταῦθα μὲ ἱκανοποίησιν, ὅτι ἐν τῇ πραγματείᾳ ἐκείνῃ τοῦ G e i e s n o f f ἀπαντᾷ καὶ ἡ ἐπομένη ἐκφρασις: «die ökonomischen Theorien und die Ideale einer besseren Einrichtung des Wirtschaftslebens sind miteinander und mit der allgemeinen philosophischen Weltanschauung der Allen verwachsen». Ἀκριβῶς τοῦτο καὶ ὄχι μόνον «verwachsen» ἀλλὰ καὶ αἰτιολογικῶς συνεχόμενα καὶ γεννηθέντα καὶ ὄχι μόνον «der Allen» ἀλλὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ γενικῶς ὡς συστήματι

πρὸς τὰ ὅπισθεν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πραγματικότητος καὶ δυνατοτήτος του, ὅπως εἶναι προβολαὶ πόθου καλλιτέρας βιοτικῆς καταστάσεως αἱ ἰδέαι περὶ διαφόρων παρελθόντων γενῶν τῆς ἀνθρωπότητος παρὰ Ἡ σ. ι. ὁ. δ. φ., ἢ ἡ ἰδέα τοῦ χροστοῦ αἰῶνος εἰς διαφόρους φιλοσόφους κτλ. Δηλαδή τοιαῦται ἰδέαι (ἐνεκα τούτου πολιτικὰ ἰδανικὰ) δὲν εἶναι ἄ π. λ. ἄ γεννήματα κοινωνικῆς ἐξελίξεως ὅπως π. χ. οἱ διάφοροι τρόποι τῆς παραγωγῆς τῶν αγαθῶν τοῦ βίου, ἀλλὰ εἶναι ἰδέαι δηλ. ἀντενέργειαι ἰδιάζοντος πνεύματος, ἰδιαζούσης ψυχῆς φιλοσοφούσης κατὰ τῶν δεδομένων τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως. Ὡστε καὶ ὑπὸ τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἀπατάται ὁ M a r x νομίζων τὸν σοσιαλισμὸν ὡς πραγματικὴν συνέπειαν τῆς (σημερινῆς) κεφαλαιοκρατικῆς παραγωγῆς (kapitalistischen Produktionsweise). Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι πόθος φιλοσοφικῶς γεννηθεὶς ἐν μιᾷ ψυχῇ ἀναλόγως διατεθημένη δύναμις νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ προλεταριάτον, ἀποσίσις ὅμως διὰ τοῦς καὶ μόνον ὀπωροδήποτε καλῶς χρηματιζομένους, καταπολεμούμενος δὲ καὶ φιλοσοφικῶς ὑπὸ ἰδιαζούσης ψυχῆς. Ἡ κοινωνικὴ κατάστασις προξενεῖ τὴν γέννησιν ἰδεῶν. Ἀλλὰ αἱ ἰδέαι αὐταὶ δὲν εἶναι οὔτως εἰπεῖν γεωμετρικαὶ συνέπειαι τῆς καταστάσεως, ἀλλὰ ἀντιλήψεις φιλοσοφικοῦ πνεύματος (ἢ διὰ νὰ μεταχειρισθῶ ὄρον τῆς κοινωνιολογίας μου: αἱ κοινωνικαὶ καταστάσεις εἶναι μόνον auslösende Reize) καὶ ἀκριβῶς ἐνεκα τούτου μία καὶ ἡ αὐτὴ κοινωνικὴ κατάστασις παράγει, διαφόρους (καὶ ἀντιθέτους) ἰδέας ἀναλόγως τῆς ψυχῆς τῶν φιλοσοφούντων, καὶ ἂν ἀκόμη φαίνονται ἐξωτερικῶς συμφωνοῦντες. Ἡ κατάστασις ἐν Ἑλλάδι τοῦ λήγοντος τετάρτου αἰῶνος τῆς ἀρχαιότητος παρήγαγε ἢ μᾶλλον ἀνενέωσε, ἐνίσχυσε καὶ διέδωκε τὴν ἀντιλήψιν τῆς εὐτυχίας ὡς ἀταραξίας· ἀλλὰ ἀξιοσημειώτον εἶναι ὅτι οἱ σ. τ. ω. ι. κ. ο. ι. δὲν λέγουν ἀταραξίαν, ἀλλὰ ἀπάθειαν.

Δηλαδή: φιλοσοφικαὶ ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις μεταβάλλονται εἰς κομματικά προγράμματα ἢ εἰς πεποιθήσεις πολιτευομένων καὶ ἐπιχειροῦν τὴν ἀνατροπὴν ἢ ἀνακαίνισιν τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας.

Ἀλλὰ καὶ ἀνακαινοῦν αἱ ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις αὐταὶ καὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἀπαιεῖ γεννηθεῖσαι ἀναλόγως τῆς δυνάμεως τῶν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος ὀλίγον καθ' ὀλίγον. Δηλαδή διέκρινα ἄνω καὶ μίαν ἔμμεσον ἐπιρροὴν τῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν πολιτευομένων, ἐννοεῖται πρὸ πάντων καθ' ὅσον αὐτοὶ δὲν εἶναι κωφοὶ ἀνένδοτοι συντηρητικοί, ἴσως δὲ καὶ μηδὲ αὐτῶν ἐξαιρουμένων. Ὑπὸ τὴν ἔμμεσον αὐτὴν ἐνέργειαν τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐννοῶ λοιπὸν τὸ γεγονός ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι εἰσδύουν εἰς τὸν λαὸν καὶ παράγουν, καὶ μάλιστα πολλακίς καὶ καθ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν ὀλικῶν συμφερόντων, κοινὴν γνώμην ἐπηρεάζουν τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τὰς ἰδέας καὶ τὸν βίον ἐνὸς ἐκάστου ὁ δὲ πολιτευόμενος ἐργάζεται συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας αὐτὰς τότε καὶ καταναγκαστικῶς.

Τὸ ζήτημα, πῶς αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι εἰσδύουν εἰς τὸν λαόν, εἶναι ἐνταῦθα ἀδιάφορον πρόκειται μόνον περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι μεταδίδονται, διαδίδονται, σήμερον, ἔνεκα τοῦ περιορισμένου κύκλου τῆς ἐνεργείας τοῦ φιλοσόφου, ἀρκεῖ μόνον ἕως νὰ μὴ πρόκειται περὶ λαοῦ ἀναλφαβήτου. Αἱ νέαι ἰδέαι διεδόθησαν ὡς θρησκεία, ὡς μέρη τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας ἢ καὶ ὡς καταπολεμηθεῖσαι ἀντιθρησκευτικαὶ δόξαι, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ὀλίγον κατ' ὀλίγον θετικὴν σημασίαν καὶ ἰσχὺν, ὡς κοινωνικαὶ αἰρέσεις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον κτλ. Ἄμφιβάλλω ὅτι ὑπάρχει σήμερον π. χ. ἐν Γερμανίᾳ ἢ ἐν Γαλλίᾳ ἢ Ἀγγλίᾳ στρώμα κοινωνικόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τοῦλάχιστον γενικὴν εἴδησιν τῆς πνευματικῆς κινήσεως. Ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἡτοῦτο εὐκολώτερον ἔνεκα τοῦ εἶδους τοῦ βίου, ἐννοεῖται εἰς τοὺς Ἕλληνας ἄλλωστε εἶχε ἐπὶ τέλος ἀναπτυχθῆ καὶ τὸ σύστημα τῶν ἀνά τὰς πόλεις περιφερομένων καὶ διδασκόντων φιλοσόφων. Σήμερον πρέπει νὰ ληφθῶν καὶ αἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ δημώδη συγγράμματα καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπ' ὄψιν.

* *

Ἐξετάζων τὴν ἐξέλιξιν τῶν λαῶν καταλήγω εἰς τὴν κοινωνιολογίαν μου εἰς τὸ συμπέρασμα (ἐκεῖ ὡς νόμος τῆς ἐξελίξεως ἐκφραζόμενον), ὅτι ἡ ἐξέλιξις εἶναι κατ' εὐθείαν ἀνάλογος πρὸς τὰς ἀντενεργείας (πρὸς τὰ ἀποτελέσματα) τῆς ὕλικῆς ἀνισότητος καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἰδανικὴν (τὴν πνευματικὴν, τὴν ἀφορῶσαν τὸ ἰδανικόν) ἐξέλιξιν τῶν ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα κατέδειξα δι' ὀλίγων καὶ γενικῶς ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη ἢ πνευματικὴ ἰδεολογικὴ λαμβάνει χώραν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ διὰ τῆς φιλοσοφίας ἄλλως τε πρόκειται πάντοτε κατὰ τὴν ἐξέλιξιν περὶ ἀνδρῶν, προσώπων ὁδηγῶν.

Ταῦτα καὶ τόσα μόνον ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα μου.

Καὶ ὅμως δὲν θέλω νὰ παραλείψω τὸ γενικὸν συμπέρασμά μου διὰ τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος ἄλλωστε ἐπιτρέπεται εἰς τὴν ἐπιστήμην ἢ ἐφαρμογὴν καὶ προπάντων ἐφ' ὅσον πρόκειται καὶ περὶ κοινωνικοῦ ζητήματος εἰς κοινωνιολογικὸν περιοδικόν. Εἶναι ἀληθὲς μόνον ὅτι κινδυνεύω νὰ ἐπαναλαμβάνω πάντοτε τὴν αὐτὴν γνώμην ἄλλ' ἀδιάφορον *ceterum censeo Karthaginem esse delendam!* Εἶμαι τῆς ἰδέας, ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάδοσιν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τὴν πολιτικὴν ἠθικοποίησιν τῶν ἀνεπτυγμένων. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως θὰ λάβῃ ὁ Ἕλλην τὴν συνειδησιν τῆς προσωπικότητός του δὲν θὰ νομίσῃ ὅτι ἐξαρτᾶται καὶ ἠθικῶς ἀπὸ τὸν οικονομικῶς προϊστάμενόν του καὶ θὰ παύσουν τὰ προσωπικὰ κόμματα, τὸ ἐμπόδιον αὐτὸ διὰ τὴν πρόοδον τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἕλληνος. Ἡ συνειδητὴ πολιτικὴ καὶ ὁ συνειδητὸς κομματισμὸς ἀρχῶν ἐγκλείει ψυχικὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν.

ΑΙ ΤΡΑΠΕΖΗΤΙΚΑΙ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ

ὑπο Α. ΣΠΟΥΡΓΙΤΗ

ὑπὸ τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν καθεστῶς τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἰδιοκτησίας, τὸ σύνολον τῶν οικονομικῶν ἀγαθῶν εἶναι διανεμημένον εἰς πολυπληθεῖς ἰδιωτικὰς οικονομίας, ὧν ἐκάστη διαθέτει ὀρισμένην πάντοτε ποσότητα αὐτῶν, διαφέρουσαν τὸ εἶδος καὶ τὴν μορφήν. ὑπὸ τὴν λέξιν ἰδιωτικὴν οικονομίαν, δὲν ἐννοοῦμεν μόνον τὸ κεκτημένον περιουσίαν ἄτομον ἀλλὰ πάντα ὄργανισμὸν, τὰς ἐταιρείας, τὸ Κράτος, τὰς Κοινότητας, ὅστις δύναται ν' ἀποκτήσῃ καὶ ἔχει περιουσίαν. Ἐφ' ὅσον δ' ὑπάρχει ἡ κατανομή αὕτη τῶν οικονομικῶν ἀγαθῶν εἰς πλείονας καὶ ἕκαστος ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν του μόνον ὀρισμένας οικονομικὰς δυνάμεις, οὐδεὶς τούτων δύναται νὰ εἶναι ἀυτάρκης. ὑπάρχει ἀδιάσπαστος ἄλυσις ἐξαρτήσεως καὶ ἕκαστος, ὅπως ἐκπληρώσῃ τὰς ἀνάγκας του, τροφῆς κατοικίας, ἐνδυμασίας, παραγωγῆς, ἔχει ἀνάγκην νὰ προσφύγῃ εἰς ἑτέρας οικονομίας, ὅπως ἀποκτήσῃ τὰ ἐλλείποντα αὐτῷ ἀγαθὰ. Πρὸς ἄρσιν ὅθεν τῶν ἐμποδίων τούτων, τῶν προσερχομένων ἐκ τῆς ἐλλείψεως αὐταρκείας εἰς τὰς ἰδιωτικὰς οικονομίας, δημιουργοῦνται αἱ συναλλαγαί, ὧν ἡ ἀνταλλαγὴ καὶ ἡ πίστις εἶναι αἱ δύο διάφοροι μορφαί. Διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς παρέχομεν εἰς ὅλους τὰ ἀντικείμενα, ὧν δὲν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀντ' αὐτῶν λαμβάνομεν ἕτερα ἀναγκαῖα ἡμῖν, καὶ, ἐπειδὴ σήμερον ἐν παντὶ ὑπεισέρχεται τὸ χρῆμα, πωλοῦμεν τὰ πλεονάζοντα, εἰσπράττομεν τὴν ἀξίαν αὐτῶν εἰς χρῆμα καὶ δι' αὐτοῦ ἀγοράζομεν ὅ,τι μᾶς ἀναγκασίει. Ἡ ἀνταλλαγὴ ὅμως μόνη δὲ, ἐπαρκεῖ, ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς ἡ μία οικονομία, ἔχουσα ἀνάγκην οικονομικῶν ἀγαθῶν δὲν ἔχει διαθέσιμα ἀνάλογα ἀνταλλάγματα καὶ τούτου τὴν θεραπείαν προσκομίζει ἡ πίστις, δι' ἧς εἰσέρχονται εἰς τὴν μίαν οικονομίαν ἀντικείμενα, χωρὶς αὕτη νὰ ὑποχρεῖται νὰ δώσῃ τὸ ἀντάλλαγμα ἀμέσως ἀλλ' ἀναλαμβάνει νὰ παράσῃ αὐτὸ ἐν τῷ μέλλοντι.

Τὴν δύναμιν τῆς πίστεως κατενόησαν πλήρως οἱ ἀρχατοὶ Ἕλληνες καὶ ἀπαντῶμεν παρὰ τῷ Δημοσθένει ῥήσεις πολλὰς, δι' ὧν χαρακτηρίζονται τὰ

επιβεβαιωτικά αυτής αποτελέσματα: «Δυσὸν ἀγαθὸν ὄντων πλούτου τε καὶ πρὸς ἅπαντας πιστεύεσθαι, μείζον ἐστὶ τὸ τῆς πίστεως ὑπάρχον ἡμῖν» «Εἶδὲ ταῦτα ἄγνοεῖς ὅτι πίστις ἀφορμὴ τῶν πασῶν ἐστὶ μέγιστη πρὸς χρηματισμὸν πᾶν ἂν ἀγνοήσας».

Αἱ Τράπεζαι εἰσὶν αἱ μεσολαβοῦσαι διὰ τὴν πίστην, εἰσὶν οἱ ἔμποροι τῆς πίστεως λαμβάνουσι πιστώσεις παρὰ τοῦ πολλοῦ κοινοῦ, ὅπως μεταχρετώσωσιν αὐτάς εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας. Εἰσὶν αἱ μεγάλαι κεντρικαὶ δεξαμεναί, εἰς ἃς εἰσρέει τὸ χρήμα παρ' ἐκείνων, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτὸ ἐπιφελῶς, ὅπως δοθῆ εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας πρὸς ἐπιφελῆ διὰ τὴν παραγωγὴν ἐκμετάλλευσιν.

Ἐν Βαβυλωνίῳ ἤδη πρὸ τῆς 6ης π.χ. ἑκατονταετηρίδος δεδαικιοῦται ἡ ὑπαρξὶς τραπεζιτικῶν ἰδρυμάτων Ἐκεῖ ἀπαντᾶται ὁ περιώνυμος οἶκος τῶν Jgidi, οὗ ὁ ἀρχηγὸς Sula ἀπέδωκε τὸ 581 π.χ. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι παρατηρεῖται διαίρεσις ἐργασίας. Ὁ ἀργυραμοιβὸς, κολλυβιστὴς κερματιστὴς περιορίζεται εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν νομισμάτων: ὁ τοκιστὴς, δανειστὴς, χρηστικὸς, δανείζει συνήθως ἐπ' ἐνεχύρωσιν ὁ τραπεζίτης δέχεται καταθέσεις καὶ χρησιμοποιοῖ αὐτάς. Οἱ ἀργυραμοιβοὶ ἐγκατέστηνον τὰς τραπεζὰς αὐτῶν ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Μυλήτου, Ἐφέσου, Σμύρνης. Εἰς τὴν Κόρινθον κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους μνημονεύονται οἱ τραπεζίται καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ μέγας οἶκος τοῦ Φιλοστεφάνου, εἰς ὃν ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε καταθέσει 60 τάλαντα, ἧτοι περίπου 392, 000 σύμμετρὰς μεταλλικὰς δραχμάς. Εἶναι περίεργον ὅτι ἡ ἀρχαιότης, ἧτις τὰ πάντα ἐμελέτησε καὶ περὶ πάντων ἔγραψε δὲν μᾶς ἐκλιηροδότησε συστηματικὰς μελέτας περὶ τῆς τραπεζιτικῆς ἐπιστήμης. ἧτις ἀναμφισβητήτως ἔσχε μεγάλην ἀνάπτυξιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἔκτασιν τοῦ ἐμπορίου, διότι οἱ Ἕλληνες, διαδεχθέντες τοὺς Φοίνικας, ἤσκησαν σπουδαιότατην θαλασσίαν ἐμπορίαν. Τὸ ταῦτον ἐν ταῦτοις ἐπαρκῶς ἐξηγεῖται ἐκ τῆς περιφρονήσεως, μετ' ἧς οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδωπον εἰς πᾶσαν ἐργασίαν καὶ ταυθένεκεν ἅπαντες, οἱ μετερχόμενοι βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα, ἦσαν ξίνοι, μέτοικοι καὶ ἀπελεύθεροι. Περὶ ταῦτα γνωρίζομεν πολλὰ περὶ τραπεζῶν ἐκ τῶν δικηνικῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Δημοσθένους, ἐπ' ἀφορμῇ δικῶν, ἐχουσῶν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς μετὰ τραπεζῶν συναλλαγῶν καὶ ἀναφερομένων ἰδίως εἰς τὴν μεγάλην ἐν Ἀθήναις τράπεζαν τοῦ Πασιώνος.

Ἡ παρακαταθεσις χρημάτων καὶ ἄλλων τιμαλφῶν ὑπῆρχεν ἔκπαλαι ἀναγκαία. Τὸ πρῶτον αἱ πρῶτακαταθίμαι ἐγένοντο εἰς τοὺς ναοὺς, ἐνθα ἠλπίζετο ὅτι τὸ ἱερόν τοῦ χώρου ἤθελε προφυλάξει κατὰ βεδύλιον χειρῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ το μέγαν ἐδείχθη ὅτι δὲν ἐπροστάτευεν ἐπαρ-

κῶς κατὰ τῆς Ἱεροσουλίας καὶ μάλιστα σήμερον ἡ μνήμη ἀπεισίως πυρπόλησις τοῦ περιωνύμου ναοῦ ὑπὸ τοῦ Ἡροστράτου ἀποδίδεται εἰς αἰτίαν ἀποκρύψεως προηγουμένως γενομένης κλοπῆς.

Αἱ αὐταὶ ἀφορμαὶ ἐγένοντο κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἡ ἀφειρητρία τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν νομισματολακτικῶν καὶ τῆς ἐξελίξεως τούτων εἰς τραπεζίτας ὡς καὶ τῆς μεταγενεστέρας δημιουργίας ἐκ τούτων τῶν κολοσιαίων τραπεζικῶν ἰδρυμάτων τοῦ παρόντος. Ἡ νομισματολακτικὴ ἐργασία κατὰ τὴν μεσαιωνικὴν ἐποχὴν καθίστατο ἐτι ἀνεγκαιότερα λόγῳ τῆς μεγάλης πληθῆος διαφόρων εἰδῶν κυκλοφορούντων νομισμάτων, διότι ἔκοπτον νομίσματα ἅπαντες οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ δημοκρατούμεναι πόλεις τοῦ τότε εἰς μικρὰ Κρατίδια διηρημένου κόσμου, καὶ λόγῳ ὅτι τὰ νομίσματα τότε ἐξεδίδοντο ἔλλειπτι κατὰ τὸ περιεχόμενον εἰς πολυτίμον μέταλλον, οὗ ἡ ἀξία δὲν ἀντεπεκρίνετο εἰς τὴν ὀνομαστικὴν, καὶ τοῦτο πρὸς ὄφελος τῶν ἐκδοτῶν. Ἡ Ἰταλία ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τῆς τραπεζιτικῆς τέχνης. Εἰς τὰς ἐμπορικὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας, αἵτινες ἐθλασσαυκράτου ἐπὶ τῆς Μεσογείου, οἱ νομισματολάκται (campsores) ἔστησαν ὀπισθεν τραπεζῆς, ἐφ' ἧς εἶχον τοποθετημένον ζυγὸν καὶ λίθον δοκιμαστικὴν (pierre de touche), ὅπως ἐλέγχωσι τὸ βάρος καὶ τὴν καθαρότητα τῶν νομισμάτων καὶ ἐξ οὗ ἐπίπλου, τῆς τραπεζῆς, ἐπεκράτησεν ἡ λέξις τράπεζα, γινομένη κοινὴ εἰς ἅπασας τὰς γλώσσας (banque, banquier, banks, banker, banca, banchiere.)

Ἡ πρώτη κατ' ἀρχαιότητα, ἀποκτήσασα φήμην, εἶναι ἡ τράπεζα τῆς Βενετίας, ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος 1850 (ἢ 1851) καὶ ἀναπτυχθεῖσα εἰς τρεῖς ἐγκαταστάσεις, τὸ Monte vecchio, τὸ Monte nuovo, καὶ τὸ Monte novissimo. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἄλλων μνημονεύομεν τὴν τράπεζαν τῆς Γενούης, καλουμένην Banca di San Giorgio, ἰδρυθεῖσαν τὸ 1407 καὶ τὴν σπουδαιότεραν πασῶν, τὴν τράπεζαν τοῦ Ἀμβούργου, ἰδρυθεῖσαν τὸ 1619 καὶ ζήσασαν δῖον μακρὸν μέχρι τοῦ ἔτους 1873.

Αἱ καταθέσεις ἐγένοντο ἱστορικῶς ἡ ἀφειρητρία τῆς δημιουργίας τῶν τραπεζῶν καὶ ἀπέτελεσαν τὸ βάθρον, ἐφ' οὗ ἠκοδομήθη τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα τῆς σήμερον. Παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε στοιχειώδης τις πολιτισμὸς καὶ ἐγένετο χρῆσις νομίσματος, ἐγένετο ἐπαισιβότης ἢ ἀνάγκη, ἔνεκεν πολλῶν καὶ ποικίλων λόγων, ἀποδημίας, ἀσθενείας κτλ. τῆς παραδόσεως εἰς τρίτους πρὸς φύλαξιν χρημάτων καὶ ἄλλων πολυτίμων. Τὴν ἐργασίαν ταύτην τῆς φυλάξεως ἀνελάμβανον οἱ νομισματολάκται, οἵτινες εἶχον τὰς καταλλήλους πρὸς ταῦτο διαρρυθμίσεις καὶ ἀποκτήσαντες κεφάλαια, ἐνέπνεον ἐμπιστοσύνην. Ἄλλ' αἱ καταθέσεις, κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν εἰς τὸν κόσμον ἐμφάνισιν ἐν Βυ-